

BYSTRICKÝ PERMON

Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu

Ročník XXIV.

Číslo 3.

September 2026

HISTORICKÉ ZÁHADY Z OKOLIA BANSKEJ BYSTRICE

Turecký cintorín pri Ponikách

*Jajže, bože, strach veľiký:
padli Turci na Poniky...*

Turci, správne Osmani, skutočne vpadli do Poník po tom, čo už dlhší čas terorizovali celé široké okolie. Najväčšia pohroma pre Poniky prišla 6. januára 1678, keď opäť vpadli do mestečka. Podľa historických záznamov zabili 23 majiteľov domov, pričom 34 mužov a 22 žien odvedli do zajatia. Navyše zajali aj 239 chlapcov a dievčat, čím Poniky zostali takmer ľudoprázdne. Uďajne sa späť vrátilo len 46 ľudí, prevažne starcov. Ešte aj po osemnástich rokoch od tejto tragickej udalosti si cirkevný vizitátor poznamenal do vizitačného protokolu: „Kostol je vysoko postavený, dole leží mestečko v ruinách, z ktorých sa sotva pozdvihne. Obyvatelia, ktorí sú zoslabnutí, neschopní na banské práce, ani komora ich nezamestnáva. Sú chudobní, biedni, na tomto chudobnom neúrodnom mieste sú blízko úplnej skazy.“

Okrem týchto historických udalostí a básne Turčín Poničan od Sama Chalupku sa na túto ťažkú dobu zachovala aj iná legenda – legenda o Tureckom cintoríne. Podľa nej sa má niekde v okolí Poník nachádzať miesto, kde sú pochovaní Osmani. Toto miesto sa však dodnes nepodarilo nájsť, hoci medzi ľuďmi koluje množstvo „zaručených“ tipov. Otázne je, či vôbec nejaký takýto cintorín existuje.

*Fikcia: keby mali Osmani dostatok času na výrobu stél,
mohol by tzv. Turecký cintorín vyzerať aj nejako takto.*

Na historických mapách ani v archívnych dokumentoch sa zatiaľ takáto lokalita nenašla a neexistuje ani záznam o tom, že

Pokračovanie na strane 7

Banská Bystrica má nový pamätník

Pamätník obetiam holokaustu a rasového násillia bol slávnostne odhalený a požehnaný 26. mája 2026 na Ulici Janka Kráľa v Banskej Bystrici, na mieste pôvodnej neologickej synagógy. Synagóga bola postavená v roku 1867, v časti mesta známej ako Kert utca (Parková ulica) pre duchovné potreby členov Židovskej náboženskej obce so sídlom v Banskej Bystrici (ŽNO BB), ktorá bola založená v roku 1865. Židovskú komunitu viedol v tom čase sliezsky prisťahovalec Rafael Pickler, ktorý do Banskej Bystrice prišiel v roku 1863, a prvým rabínom bol do roku 1896 Chajim Heinrich Goldzieher.

Moderná budova synagógy (zatiaľ neznámeho autora projektu) prežila útrapy II. svetovej vojny značne poškodená. Väčšina členov decimovanej židovskej komunity, ktorí vojnové kléofašistické besnenie prežili, vo veľkej vysťahovaleckej vlne po roku 1948 mesto opustili a začiatkom šesťdesiatych rokov minulého storočia ŽNO BB zanikla. Budovy synagógy a susediaceho rabinátu (sídlo a v tomto prípade aj byt rabína) boli zoštátnené a spravované mestom.

Pamätník pri odhalení, 26. mája 2026

Synagóga bola po nevyhnutnej stavebnej oprave mestom používaná ako sklad stavebného materiálu a chemikálií, ktoré budovu ešte viac poškodili. Pre mesto bolo jednoduchšie budovu demolať než opraviť, preto 115-ročnú stavbu v roku 1982 asanovali. Budova rabinátu bola pridelená vedeniu športových organizácií a Zväzarmu.

Takto pred 44 rokmi zmizla z očí a zo scenérie mesta posledná viditeľná pamiatka na židovskú komunitu (okrem dvoch cintorínov), ktorá najmä medzi dvoma svetovými vojnami minulého storočia významným podielom prispela k ekonomickému, obchodnému, kultúrnemu, ako aj športovému rozvoju mesta. Banská Bystrica vo veľkej miere vďačí židovskej komunite za hos-

Pokračovanie na strane 4

Tri knihy

V septembri tohto roku sa OZ Diversitas Culturae podarilo s podporou Fondu na podporu umenia vydať tri knihy, ktoré si pripomínajú banícku vzburu z rokov 1525 – 1526. Tieto knihy sa venujú nie priamo opisu udalostí, ale skôr prostrediu a situácii, v ktorom táto vzburá vzplanula. Jedna kniha sa zameriava na kontakt baníkov a ich interakcie s dobovým umením, či už svetským alebo sakrálnym. Druhá kniha opisuje priestor a nebanské stavebné pamiatky a nakoniec tretia kniha sa venuje dobovej práci baníkov a spracovaniu rudy.

Tieto tri knihy sú plnofarebné, bohato ilustrované dobovými obrázkami od Georgiusa Agricolu, doplnené modelovanými ilustráciami generovanými AI a tiež fotografiami súčasných zachovaných pamiatok alebo umeleckých diel. Všetky tri diela budú k dispozícii v tradičných predajniach IC Banská Bystrica a tiež v e-shope Amtheon, s. r. o. Je to naša drobná pripomienka 500. výročia týchto mimoriadnych udalostí v našom meste.

(R. R. S.)

Stále nás nájdete v týchto stánkoch

Časopis Bystrický Permon vďaka distribútorovi TOPPRES môžete stále nájsť v jeho novinových stánkoch a predajniach na týchto adresách:

Radvaň – Sládkovičova 7
Fončorda – Kyjevské námestie 7
Podlavice – Jasenova 2781/1
Sásová – Fatranská 6385
Európa – Na Troskách 69
Slovenská Lupča – Námestie SNP 455/54

Pýtajte si náš časopis u predajcu. Je zadarmo, ale je potrebné si u predajcu nahlásiť odber.

(R. R. S.)

Múzejno-muzeologický slovník – dlhoročné dielo konečne na svete

OZ Diversitas Culturae sa okrem známych podujatí a projektov venuje aj vedeckým a odborným aktivitám. Pravidelne organizujeme sympóziá z dejín farmácie alebo participujeme na vydávaní rôznych zborníkov a odborných publikácií. Tentokrát však predstavujeme novú stránku tejto činnosti. Po viac než desiatich rokoch sa kolektívu autorov podarilo dokončiť a vydať Múzejno-muzeologický slovník. Roky práce sa tak zúročili vo špecifickej literatúre, ktorá je veľmi potrebná pre prax. OZ Diversitas Culturae nad celým dielom držalo gestorstvo a technicko-finančnú garanciu.

Slovník vznikol viac než desať rokov a je potrebné povedať, že podobný slovník zameraný na múzejníctvo a muzeológiu minimálne v stredoeurópskom priestore nevznikol minimálne posledných 60-rokov. Kniha má 606 strán a je v nej približne 4000 hesiel. Vydaná bude v nízkom náklade, nakoľko je určená najmä pre odborníkov a vedcov a pracovníkov múzeí. Toto dielo však nebolo finančne podporené ani zo strany štátu, či samosprávy, dokonca ani zo strany múzejných organizácií, napriek všetkému sa ho podarilo vydať. Kniha bude uvedená do života dňa 27. októbra 2026 v SVK Banská Bystrica o 16.00 hodine pri príležitosti 100. výročia narodenia Z. Z. Stránskeho a 10. výročia úmrtia M. Lalkoviča. Vstup je voľný.

(R. R. S.)

Niektoré udalosti z roku 1946 v Banskej Bystrici

V druhom povojnovom roku (1946) sa mesto stále spamätávalo zo značných vojnových škôd, ktoré sa postupne odstraňovali. Po skončení druhej svetovej vojny sa Banská Bystrica opäť stala súčasťou Československej republiky, ale tentoraz s ľudovodemokratickým zriadením. Pripomeňme si aspoň niektoré významnejšie udalosti, ktoré sa udiali pred 80 rokmi a týkali sa aj nášho mesta.

V Banskej Bystrici hneď po vojne premenovali len Námestie Andreja Hlinku na Námestie Národného povstania (až neskôr na Námestie SNP). K razantnejšiemu premenúvaniu ulíc došlo až po roku 1948.

Päťdesiatí vojaci a dôstojníci Červenej armády, ktorí zahynuli pri oslobodzovaní Banskej Bystrice v roku 1945, boli provízorne pochovaní okolo fontány na Hlavnom námestí (Námestí Národného povstania). Na základe rozhodnutia Ministerstva národnej obrany (MNO) boli ich telá exhumované a 16. marca 1946 v popoludňajších hodinách prevezené do Zvolena na Cintorín Sovietskej armády, kde boli pochovaní v tzv. „bratskej mohyle“. Až neskôr sa 39 z nich podarilo aspoň čiastočne identifikovať.

Oslava SNP v roku 1946

Najvýznamnejšou udalosťou v roku 1946 boli prvé povojnové, ešte slobodné parlamentné voľby, ktoré sa konali v nedeľu 26. mája 1946. Na Slovensku ich na rozdiel od Českých zemí vyhrala Demokratická strana s vyše 61 % hlasov. V Banskobystrickom volebnom kraji komunistov volilo 39,3 % voličov a demokratov až 52,7 % voličov. Veková hranica volebného práva občanov sa znížila z 21 na 18 rokov. Volieb sa zúčastnili aj dve malé politické strany, a to Strana slobody a Strana práce.

Komunisticky orientovaný kňaz Banskobystrického biskupstva, Dr. Jozef Straka, ako pracovník kultúrneho oddelenia Povereníctva školstva a osvet, sa napriek zákazu biskupov v roku 1946 zúčastňoval predvolebných zhromaždení. Tvrdil, že na to má povolenie od diecézneho biskupa Dr. Andreja Škrábika, kto-

Pokračovanie na strane 7

Významní zlatníci/klenotníci v meste Banská Bystrica v prvej polovici 20. storočia

Na začiatku 20. storočia bola Banská Bystrica mestom, ktoré prechádzalo výraznou premenou. Podľa uhorského sčítania ľudu z roku 1910 malo 10 776 obyvateľov, čo predstavovalo takmer dvojnásobný nárast oproti polovici 19. storočia. Demografický obraz mesta charakterizovalo národnostné zloženie, náboženská štruktúra a sociálno-ekonomická skladba, kde stratu niekdajšej slávy a pozície svetového exportéra medi nahradili remeslá, obchod a úrady.

Zásadnou transformáciou prechádzali aj zlatnícki majstri, ktorí sa po zrušení cechov (1872) museli prispôbiť priemyselnej konkurencii. Zlatníci vystupovali ako komplexní obchodníci s luxusným tovarom, prezentovali sa ako zlatníci, klenotníci aj hodinári prostredníctvom výroby a predaja komerčno-úžitkových predmetov pre mešťanov, ale aj devocionálií pre miestne cirkvi.

Ceský rodák **Anton Kosztomlatszky** (*1857) sa do Banskej Bystrice prisťahoval ako 25-ročný mladík pred rokom 1882. V tom istom roku sa mu narodil prvý syn. S manželkou Alžbetou, rodenou Adamcovou, mal neskôr ešte ďalších dvoch synov. Cirkevné matriky pri krstoch detí zaznamenali jeho profesiu. V meste pôsobil ako pozlacovač, čo bol špecializovaný umelecký remeselník, ktorý nanášal tenkú vrstvu plátkového zlata, striebra alebo iných kovov na rôzne povrchy. Životná a profesijná cesta Antona Kosztomlatského sa uzavrela predčasne; zomrel 16. mája 1903 vo veku 46 rokov na následky zápalu mozgových blán.

Banskobystrický rodák **Jozef Linhart** sa narodil 12. júna 1847 v rodine Jozefa Linharta staršieho a Zuzany, rod. Scholcz. Zlatnícku dráhu začal 5. októbra 1862, kedy nastúpil do trojročného učenia k významnému zlatníckemu majstrovi Karolovi Miškovskému. Ako 29-ročný uzavrel 10. júna 1876 manželstvo s 22-ročnou Annou Paulínou, rod. Rosenberger, s ktorou neskôr vychovali štyri deti. Po zániku cechového systému sa osamostatnil a úspešne pôsobil ako slobodný zlatnícky majster až do roku 1909. Svoje výrobky signoval majstrovskou značkou v podobe iniciál „JL“ alebo celého priezviska „Linhart“. Okrem remesla bol aktívny aj v spoločenskom živote, patril k členom slobodomurárskeho hnutia v meste. Zomrel 31. januára 1909 vo veku 62 rokov.

Budúci významný zlatník, zručný optik a majiteľ šperkárskej dielne **Alexander Stollmann** sa narodil 17. marca 1878. Prirodzený vzťah k remeslu si vybudoval v mladosti aj vďaka zázemiu v známej umelecko-remeselníckej rodine Stollmannovcov. Zlatníckemu umeniu sa vyučil u banskobystrického majstra Pavla Rennera staršieho. Po získaní výučného listu odišiel do zahraničia; ako tovariš pôsobil najskôr vo Viedni, neskôr v nemeckom Augsburgu. Svoje podnikateľské aktivity rozšíril aj v chorvátskom meste Osijek, kde otvoril a do roku 1904 úspešne viedol filiálku zlatníckej firmy. Po návrate založil v Banskej Bystrici vlastnú firmu. Spoločne s rodinou sa usadil na Dolnej ulici, kde si zriadil svoju prvú predajňu. Neskôr podnikanie a súkromný život presunul v tej istej ulici do domu č. 22, kde žil a pôsobil až do konca života. Okrem šperkárstva bol mimoriadne zručný aj v oblasti očnej optiky – vlastnil špeciálnu skúšobnú schránku, pomocou ktorej precízne zhotovoval okuliare pre bystrickú klientelu. Jeho životná dráha sa uzavrela 30. januára 1923 vo veku iba 44 rokov.

Kežmarský rodák, uznávaný zlatnícky majster **Pavel Renner starší** sa narodil 5. decembra 1862. Do Banskej Bystrice sa prisťahoval v mladom veku a 24. januára 1889 získal ako 27-ročný status bystrického mešťana. S manželkou Irmou Máriou, rod. Kalix, vychovali päť detí. Jeho podnikateľský príbeh sa v meste začal v roku 1883, kedy založil renomovanú zlatnícku a klenotnícku firmu **Pavel Renner** a syn so sídlom v dome na Dolnej ulici č. 4. Prosperujúci podnik viedol spočiatku sám, neskôr so svojím synom Pavlom ml. Jeho mimoriadne dlhá a aktívna zlatnícka kariéra trvala úctyhodných 62 rokov a je ohraničená rokmi 1883 – 1945. Pavel Renner starší prežil svoju manželku a zomrel ako vdovec 17. marca 1948 vo vysokom veku 86 rokov na srdcovú slabosť.

Zlatník **Pavel Renner ml.** sa narodil 14. novembra 1893 ako druhorodený syn zlatníckeho majstra Rennera st. Remeslu sa vyučil u svojho otca, v ktorého šľapajach úspešne pokračoval pri vedení rodinného podniku. Jeho krstným otcom bol kežmarský

Obchod Salomona Grossmanna v budove Barbakánu

zlatník Alexander Ghúr. V druhej polovici 30. rokov 20. storočia rodina obývala dom na Dolnej ulici č. 5. Pokojný život a prosperitu však v 50. rokoch kruto prekazil nastupujúci komunistický režim, ktorý v rámci ťaženia proti tzv. „buržoáznym živlom“ rodinu Rennerovcov pripravil o majetok, dôstojnosť i spoločenské postavenie. V zinscenovanom politicko-hospodárskom procese, kde o rozsudkoch vopred rozhodovali stranícke sekretariáty, odsúdili Rennera ml. na 11 rokov väzenia. Jeho manželka a syn dostali trojročné nepodmienečné tresty. Po prepustení prežili manželka zvyšok života v nemeckej emigrácii, kde napokon aj zomreli.

Banskobystrický zlatník a klenotník **Lajos Rott** si v meste zaregistroval živnosť 13. novembra 1901. Svoj obchod, ktorý bol podľa dobovej reklamy najväčší v celej Zvolenskej župe, otvoril na dnešnej Dolnej ulici č. 25. Ako úspešnému podnikateľovi sa mu darilo expandovať aj mimo Banskej Bystrice. V banskoštiavnických novinách *Selmecbányai Híradó* z 2. decembra 1906 zverejnil oznam o otvorení novej pobočky: „Dovoľujem si s úctou informovať ctihodnú verejnosť, že na hornej terase, v bývalých priestoroch firmy JOERGES, otváram pobočku s ponukou zlata, striebra, šperkov a hodínok. Vzhľadom na blížiacu sa vianočnú sviatky dávam do pozornosti bohatý výber nového tovaru, dekoratívnych predmetov a darčiek, ktoré mám v bohatej miere na sklade. Prosím váženú verejnosť o priazeň a podporu. S úctou, Lajos Rott.“ V Banskej Štiavnici pôsobil do mája 1908. Lajos Rott bol známy aj svojou filantropiou; patril medzi štedrých darcov, ktorí prispeli do zbierkového fondu vtedajšieho mestského múzea.

Hodinár, zlatník a klenotník **Antonín Regal** prevzal koncom roku 1924 tzv. Stollmannovský obchod v Dolnej ulici č. 22. Vo významnom týždenníku *Hronské noviny*, ktorý vychádzal v Ban-

Pokračovanie na strane 5

Banská Bystrica má nový pamätník

Pokračovanie zo strany 1

podársky pokrok, vybudovanie prvých priemyselných podnikov a za rozvoj terciárnej infraštruktúry mesta. Najväčší počet občanov židovského pôvodu žil v meste v roku 1940 s počtom 1 327 obyvateľov, čo predstavovalo 10,2 % mestskej populácie.

Po zmene spoločenskej a politickej situácie v ČSSR po Nežnej revolúcii bola ŽNO BB v roku 1990 obnovená. Po náročnom reštitučnom procese jej bola vrátená budova rabinátu a trávnatá parcela po zbúraní synagóge.

V snahe zachovať spomienku na túto symbolickú budovu bola v mojej predstave myšlienka obnovy a zviditeľnenia aspoň základov zbúraných synagógy. Po oslovení a prvej konzultácii s PhDr. Klárou Kubičkovou, PhD., historičkou architektúry a v roku 2019 stále konzultantkou mestskej komisie pre výtvarné diela na verejných priestranstvách v Banskej Bystrici, sme sa vzájomne utvrdili v potrebe vybudovať nielen spomienku na budovu synagógy, ale aj pamätník komunite ľudí, ktorí ju navštevovali a žili s ňou. Z rozpravy takto vznikla opodstatnená požiadavka takéhoto pamätníka, keďže v našom krajskom meste pamätník obetiam holokaustu ani 74 rokov od skončenia II. svetovej vojny nebol vybudovaný. Pôvodná myšlienka spomienky na budovu synagógy bola teda koncepcie rozšírená aj na pamiatku židovského a rasovo prenasledovaného obyvateľstva mesta.

Na základe odporúčania doktorky Kubičkovej prijali oslovenie k práci na pamätníku Ing. arch. Jozef Frtús a Ing. arch. Rudolf Bizoň. Po viacerých konzultáciách, pri pracovných výkresoch a miniatúrnej trojrozmernej makete bola prijatá spoločná koncepcia pamätníka. Neskôršie sa pridalo do kolektívu a prijal koncepciu aj Ing. arch. Igor Faško. PhDr. Kubičková hodnotila prípravu pamätníka slovami: „V Banskej Bystrici môže vzniknúť nové umelecké dielo na pamiatku tých, ktorých osud je večným varovaním pred zvlčilosťou, pred ktorou môžeme byť uchránení jedine čistotou nášho života a bytia.“

Projekt mal podporu vedenia ŽNO BB a kolektív tvorcov bol nakoniec vyzvaný na individuálne finálne úpravy návrhu pamätníka, a tým k verejnej vnútornej súťaži. Výsledné návrhy jednotlivých autorov boli predložené vedeniu ŽNO BB a nezávisle aj Dr. Kubičkovej v novembri 2020. Vedenie ŽNO vybralo na realizáciu návrh Ing. arch. Igora Faška. Vo svojom nezávislom posudku Dr. Kubičková píše: „Pre osobitú nápaditosť riešenia som odporučila na detailné dopracovanie pre ďalšie stupne projektovej dokumentácie a realizáciu návrh, pre ktorý sa vyslovilo aj vedenie ŽNO BB – návrh inžiniera architekta Faška.“

O navrhovanom projekte pamätníka holokaustu a aktivite členov ŽNO BB som informoval osobne dňa 19.9.2023 na Mestskom zastupiteľstve v Banskej Bystrici a vyzval som na spoluprácu na tomto projekte aj Mesto Banská Bystrica spoločne s Banskobystrickým samosprávnym krajom (BBSK). Po rokovaniach, súhlase a prísľube finančnej podpory uvedených inštitúcií sa z podnetu ŽNO BB realizácia pamätníka stala komunitným a celospoločenským záujmom obyvateľov nášho mesta.

Dňa 10.9.2024 bol za účasti trojice spoluinvestorov – predstaviteľov Mesta Banská Bystrica, BBSK a ŽNO BB – slávnostne položený základný kameň pamätníka a po sedemročnej prípravnej anabáze sa v októbri 2025 začala jeho realizácia stavebnou firmou TEXO group, s. r. o., Banská Bystrica. Pri výkopových prácach bol okrem základov synagógy, ktoré sa následne zakonzervovali, nájdený aj originálny fragment latínového stĺpa s hlavicou, ktorý v minulosti podopieral balkón ženskej časti synagógy. Pôvodný nosný stĺp je zakomponovaný aj do nového pamätníka naľavo pri vstupe.

Z autorského libreta realizovaného pamätníka uvádzam: „Pamätník je odliaty z pohľadového betónu s prvkami ušľachtilej cortenovej ocele, ktorá svojou imitáciou hrdz symbolicky podporuje niektoré detaily, ktoré majú navodiť brutálnu atmosféru obdobia holokaustu – ocelová kolajnica ukončená ostrým drôtom, ktorá tvorí zároveň nosný stĺp prestrešenia, cortenová tabuľa, Dávidova hviezda odliata v stene – symbolickom múre nárekov. Nástupnou betónovou rampou sa vchádza do pietneho priestoru pomedzi dva vysoké pylóny rozdielnej výšky, nazývané aj Jachin a Boáz. V židovskej tradícii sa často spomínajú dva stĺpy, ktoré stáli pred Šalamúnovým chrámom. Jeden predstavuje milosrdenstvo a silu – často väčší a výraznejší, a druhý menší prísnosť a askézu. Tieto stĺpy sú niekedy metaforicky označované ako veže podporujúce duchovnú

Konzultačné stretnutie k projektu pamätníka holokaustu. Zľava: architekti Bizoň, Faško, Frtús, Dr. Kubičková, Dr. Belan 2. mája 2021

Vojnou zničená synagóga

štruktúru. Môžu znamenať aj muža a ženu (Adama a Evu). V pietnom priestore za dvoma pylónmi je naľavo tabuľa z cortenovej ocele, v strede pôdorysu je vytvorené sedenie z betónových kubusov a v mieste, kde bola kedysi nika na umiestnenie tóry (Aron ha-kodeš), sa nachádza absida s menorou z cortenovej ocele.“

Takto riešený pamätník vytvára nielen pietny priestor pre chvíle zamyslenia, ale môže byť využitý aj na vzdelávacie a spomienkové podujatia. Zároveň verím, že pamätník sa stane jedným z nových zastavení návštevníkov a turistov v našom meste a významným bodom na jeho mape.

Pamätník vybudovaný z financií troch hlavných investorov je dôstojným výsledkom spoločného presvedčenia, že históriu – aj tú jej temnú stránku – sme povinní si stále pripomínať ako výstrahu najmä pre generácie, ktoré hrozí vojny síce nezažili a nemajú ani predstavu o ich tragických následkoch, ale môžu sa ľahko stať ich obeťami. Aj v súčasnosti priamo na našej hranici trvá už roky nezmyselný vojnový konflikt. Ohrozuje síce celé civilné obyvateľstvo, no stačí malá zmena propagandistickej rétoriky a môže sa opäť premeniť aj na vnútorné spoločenské napätie a rasové prenasledovanie.

Projekt pamätníka bol tiež podporený niekoľkými súkromnými osobami a náboženskou spoločnosťou na transparentnom príspevkovom účte založenom ŽNO BB a vedenom vo VÚB, a. s., Banská Bystrica, ktorý je stále aktívny a nové príspevky budú použité na údržbu a prevádzku pamätníka.

Názov účtu: Pamätník holokaustu
IBAN: SK98 0200 0000 0046 6299 2756
BIC (SWIFT): SUBASKBX

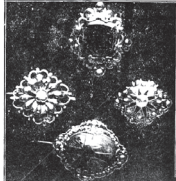
MUDr. Ivan Belan – člen výboru ŽNO BB

Významní zlatníci/klenotníci v meste Banská Bystrica v prvej polovici 20. storočia

S. GROSSMANN
hodinár a zlatník
BANSKÁ BYSTRICA,
Horné námestie 25.

V prípade písomnej objednávky ráčte udať
číslo vzorov.

Stály veľký sklad hodín všetkého druhu najlepšej
jakosti, zlatý, strieborný a brilantový tovar, pravé
a čínske strieborné jedacie náčinie a ozdobné
— veľa v bohatom výbere u mňa k dostaniu. —

Nepredajte polámané zlato za lacný
peniaz, nechajte si u mňa zhotoviť
z neho klenoty v umeleckom prevedení
ako horejšie vzory ukazujú.

Dobová reklama Salamona Grossmanna z roku 1932

Pokračovanie zo strany 3

skej Bystrici v prvej polovici 20. storočia ako dôležitý informačný kanál pre širší región stredného Slovenska, uverejnil 13. decembra 1924 inzerát: „Vianočné a novoročné dárky zo zlata a striebra najlepšie a najlacnejšie kúpite u firmy Antonín Regal – Dolná ul. č. 22 (pod fy Alex. O. Stollmann), aj opravy hodinových zlatých výrob.“

Banskobystrický hodinár a zlatník **Emil Škoda** sa narodil 21. marca 1873 do rodiny krajčírka Jána Škodu a jeho manželky Anny. Svoje renomované klenotníctvo prevádzkoval priamo na banskobystrickom námestí v tesnom susedstve Hodinovej veže. Okrem remeselnej živnosti sa výrazne angažoval aj vo verejných otázkach a ako poslanec mestského zastupiteľstva aktívne formoval politický a spoločenský život v meste. Emil Škoda zomrel 13. januára 1940 vo veku 67 rokov.

Banskobystrická zlatníčka **Paula Linkesch** sa narodila 21. marca 1865 v rodine stolárskeho majstra Ľudovíta Linkescha a Juliany, rod. Koričanskej. Jej staršia sestra Juliana bola manželkou uznávaného zlatníka Viliama Emlera. Hoci Emler zomrel, jeho meno a remeselné dedičstvo preživali v meste naďalej prostredníctvom najstaršieho banskobystrického zlatníckeho závodu. Firma niesla názov „Vd. V. EMLERA nást. P. LINKESCH“ a sídlila na vtedajšom Hornom námestí č. 3. Vedenie podniku prevzala Paula Linkesch v roku 1902 po smrti svojej sestry Juliany. Významná banskobystrická podnikateľka zomrela v rodnom meste 4. mája 1951.

V Banskej Bystrici formovali hospodársky život aj zruční remeselníci a obchodníci židovského pôvodu. Prví židovskí obyvatelia sem prišli z blízkej Radvane okolo roku 1850 a už v prvej polovici 20. storočia mali medzi miestnymi podnikateľmi dominantné zastúpenie. Celá komunita sa vyznačovala otvorenosťou voči moderným trendom a myšlienkam. Z ich bohatých obchodných skúseností a medzinárodných konexií profitovalo celé mesto. Židovskí podnikatelia zabezpečovali prepojenie Banskej Bystrice s európskymi metropolami, ako boli Londýn, Paríž, Viedeň, Praha či Budapešť, čo výrazne urýchlilo modernizáciu mesta. V roku 1930 sa k židovskej komunite v meste hlásilo 507 obyvateľov.

Hodinár a zlatník **Salamon Grossmann** prevádzkoval obchod na vtedajšom Hornom námestí č. 25 (dnešné Námestie Štefana Moyses), priamo v historickej budove Barbakánu. Súčasťou klenotníctva bol aj veľký sklad, v ktorom uchovával hodiny, strieborné príbory či luxusný zlatý, strieborný a brilantový riad. Zaujímavosťou z jeho podnikateľskej praxe bolo, že poškodené zlato bežne nevykupoval. Podľa dobovej reklamy pretavoval a zhotovoval z neho nové klenoty podľa moderných katalógových vzorov. Počas druhej svetovej vojny postihol Grossmannovo prosperujúce podnikanie tragický osud, keď jeho obchod arizovala Františka Corbaiová.

Zlatník a hodinár **Armín Lustig** sa narodil 26. januára 1883 v Tvrdosovciach. Svoj profesijný aj rodinný život spojil s Banskou Bystricou, kde žil a pracoval vo vlastnej dielni na Dolnej ulici č. 22. Spolu s manželkou Irenou, rodenou Langerovou, tu vychovali štyri deti. Pokojný život rodiny kruto pretali tragické uda-

losti druhej svetovej vojny. Armín Lustig bol 20. novembra 1944 ako 61-ročný brutálne zavraždený v Kremničke. Stal sa tak jednou z obetí tragického masakru, pri ktorom nacistické jednotky a Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy od 5. novembra 1944 do polovice marca 1945 v Kremničke zavraždili 747 ľudí. Medzi obetami, ktoré našli smrť v tamajších protitankových zákopoch, bolo 211 žien, 23 Rómov, 58 detí a viac ako 450 občanov židovského pôvodu.

Medzi ďalších remeselníkov – klenotníkov pracujúcich s drahými kovmi – patrili **Blanka Františka Schultzová** a **František Schultz** s obchodom na Národnej ulici.

Židovskí zlatníci a hodinári s koncentráciou dielni a obchodov na strategických adresách (Dolná ulica, Horné námestie, Barbakán) výrazne zvýšili prestíž a kúpnu silu v historickom jadre mesta. Ich prosperujúce obchody so širokým sortimentom prilahovali do centra bohatých mešťanov, šľachtu a úradníkov, z čoho sekundárne prosperovali aj ostatní lokálni obchodníci a remeselníci.

Zlatníci a klenotníci v prvej polovici 20. storočia predstavovali kľúčový hospodársky, spoločenský a kultúrny pilier mesta, ktorý zásadným spôsobom formoval jeho moderný tvár, mestskú elitu a zapojenie regiónu do európskeho kontextu.

Filip Glocko, Stredoslovenské múzeum

Pramene a literatúra

DARULOVÁ, Jolana. Etnické menšiny v Banskej Bystrici v druhej polovici 19. storočia až do roku 1938. In *Banskobystrický Permon*, 3/2005, s. 9.

GLOCKO, Filip. Zlatníctvo v meste Banská Bystrica v 18. a 19. storočí, Banská Bystrica: Stredoslovenské múzeum 2024, ISBN 978-80973867-5-7, s. 186 – 197.

SELMECBÁNYAI HIRADO, 2. december 1906, s.7.

SMER-DNES, 15. mája 1991, s.5.

https://www.upn.gov.sk/projekty/arizacie/vysledky-vyhľadavania/?zoznam=okres&aktualna_stranka=4

Ťaživec, správne baryt – minerál nespočetných tvárí

Starší názov ťaživec sa dnes už prestáva používať, nahradil ho moderný názov baryt, čo v podstate znamená to isté – vyjadruje jednu zo základných vlastností minerálu, jeho hmotnosť (barys – ťažký). Baníci si už v dávnych dobách všimli zvláštny, zvyčajne sivý nerast, ktorý mal podobnú hmotnosť ako ruda, ale neobsahoval žiadny kov. Čoskoro prišli na to, že sa dá využiť na iné účely – vyrábala sa z neho beloba, ktorá sa používala hlavne pri výrobe papiera.

Baryt kryštalizuje v rombickej (kosoštvorcovej) sústave. Vytvára viac ako 200 kryštálových plôch a touto svojou vlastnosťou sa radí medzi minerály, ktoré vytvárajú najviac tvarov. Typické sú vejárovité, lúčovité, ale hlavne tabuľkové formy. Môže byť biely, bezfarebný, žltý, ale aj červenkastý alebo modrý. Pri silnom zahriatí fosforeskuje. Dnes sa využíva aj ďalšia jeho zaujímavá vlastnosť – pohlcuje röntgenové žiarenie.

U nás sa baryt vyskytuje na viacerých miestach, ale je menej známe, že sa tu aj hlbinným spôsobom ťažil. Pri Starých Horách v Zelenej Doline sa nachádza pozostatok po tejto ťažbe – barytovej baňa. Žily barytu, ako aj drobné (ešte nedávno aj väčšie) vejárovité kryštály sa tu dajú vidieť dodnes. Na Slovensku je možné baryt nájsť na mnohých lokalitách, napríklad v Banskej Štiavnici, v okolí Rožňavy, Jelšavy, Gelnice, Malužinej, Smoleníc, Dobšinej a na ďalších. Exempláre od Starých Hôr nepatria medzi mimoriadne ani na Slovensku.

Richard R. Senček

Béla Bartók v Radvani

Meno jedného z najvýznamnejších maďarských hudobných skladateľov, Bélu Bartóka, nie je neznáme ani slovenskej verejnosti. Okrem toho, že bol vynikajúcim hudobným skladateľom, bol aj uznávaným klaviristom a hudobným vedcom – etnomuzikológom s veľmi úprimným vzťahom k Slovensku. Tento vzťah u neho zrejmé vybudovala matka, ktorá bola Slovenka, pochádzala z dnešného Martina. Krátko po jeho narodení v dnešnom Sânnicolau Mare v Rumunsku mu zomrel otec, a on sa spolu s matkou presťahoval do dnešnej Bratislavy, kde prežil svoje detstvo a prvé štúdiá. Béla Bartók bol mimoriadne inteligentný a mal antifasistické postoje, čo nakoniec vyústilo do jeho emigrácie v roku 1940 do New Yorku. Tu aj 26. septembra 1945 vo veku 64 rokov zomrel.

P. 1. 1915.

Vysokáčtany
Ján Oskany Václavík
v Banskéj Bystrici.

Dolupodpisany s tou úctiplnou prosbou sa uchádzam na Vás, pán Václavík, aby ste mi poskytl v obci Radvani umiestnenie pre moje prebývanie.

Prosba moja dovoluje si predložiť s tým, že mám vyjadrenie s poverencom Slovenskej Matice, ohľadom spracovania slovenských piesní. - K tomu mi je teraz potrebný čas, aby som to dohľadom mohol preskúšať.

Prosba moja opätujúca v priaznivej vytrvanosti nástava.

v Radvani, 25. júla 1923.

s úctou a náklonnosťou

Béla Bartók

Žiadosť Bélu Bartóka o povolenie na predĺženie pobytu v Radvani, 1923; Zdroj: SA autora

Jeho vášňou bolo zbieranie ľudových piesní, ktoré nielen zbieral, ale aj vedecky študoval. Tejto záľube sa začal venovať spoločne so Zoltánom Kodálym v roku 1905. Najprv zbieral piesne maďarské, neskôr rozšíril svoje zameranie aj o piesne slovenské, rumunské, arabské, turecké, ukrajinské, valašské a ďalšie. Len slovenských piesní sa mu podarilo zozbierať neuveriteľných 3 200. Jeho zbierka bola publikovaná aj u nás, a to vo 4 zväzkoch. Posledné vydanie vyšlo v rokoch 2019 až 2022. O Bélovi Bartókovi je známe, že ovládal perfektne slovenčinu a vraj, keď mu Anton Augustín Baník z Matice slovenskej dal svoju zbierku slovenských ľudových piesní, vrátil mu ju tak, že v nej boli poopravované pravopisné chyby!

Z histórie je známa aj iná skutočnosť, a to, že najviac slovenských piesní zozbieral práve na Pohroní. To sa, samozrejme, neobišlo bez jeho osobnej prítomnosti. Máme zadokumentované, že po prvý raz prišiel do Zvolenskej župy zbierať ľudové skladby v apríli 1915. V okolí Banskej Bystrice robil výskum v obciach Hiadeľ, Priechod, Selce, Veľká Lúka a Badín. Pešničky si nahrával na fonografické valce a 20. júla 1915 ich už mal nahratých 14, z toho 10 bolo pravdepodobne z Podkoníc. Toto množstvo predstavuje asi 100 záznamov. Od augusta 1915 začal okrem nahrávania aj fotografovať. Prvé fotografie urobil tiež v Podkoniciach a poslal ich svojej sestre.

Je zaujímavé, že manželka Bartóka na tejto ceste nesprievádzala, ale do regiónu predsa len prišla. Podľa jeho korešpondencie prišla za ním do obce Hiadeľ aj s ich synom Bélom. Tu, ako píše v liste svojej matke 19. augusta 1915, zozbieral asi 400 skladieb.

O štyri dni neskôr už nahrával pešničky v Šalkovej a na ďalší deň odcestoval preč. Netrvalo dlho a už v apríli 1916 sa v regióne objavil opäť. Tentokrát pracoval priamo v Banskej Bystrici a Ľubietovej. Ako uvádza Anikó Hugyivár Sebők, zaujímavosťou bolo, že v Banskej Bystrici nahrával vojenské pešničky pri 16. honvédskom pešom pluku, a tiež, že v tomto čase mal z vtedajšej Zvolenskej župy (dnes približne okresy Banská Bystrica, Brezno, Derva a Zvolen) okolo 1 800 skladieb. Najviac mu ich zaspievala Zuzana Spišáková z Poník, uvádza sa až 507 piesní.

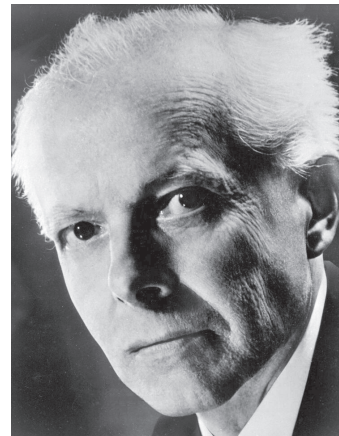
Druhá významnejšia cesta Bélu Bartóka do Banskej Bystrice sa uskutočnila až po vzniku Československa v roku 1923. Cestovanie pre neho už bolo zložitejšie, keďže sa nachádzal v cudzom štáte. Aj pre skladateľa to bolo veľmi zložitý obdobie. V tomto roku sa stihol rozviesť, ale aj znovu oženiť. Vieme, že už začiatkom leta 1923 bol Béla Bartók v Radvani, kde býval u baróna Antala Radvanského. Okrem zberu ďalších skladieb sa venoval dohadovaniu prevzatia jeho slovenskej časti zbierok ľudových piesní Maticou slovenskou. Tu ho 12. júla 1923 navštívil Viliam Fíguš-Bystrý, ktorý ako poverenec zastupoval Maticu slovenskú. Rokovania boli zložité, a to bol aj jeden z hlavných dôvodov, pre ktorý žiadal Béla Bartók 25. júla 1923 československé úrady o predĺženie pobytu v obci Radvani o jeden mesiac. Žiadosť bolo vyhovieť. Žiadosť je napísaná krásnym rukopisom v bezchybné slovenčine a podpísaná Bartókom. Zaujímavé je, že o predĺžení pobytu žiadala aj jeho manželka. Môžeme sa teda domnievať, že Béla Bartók pobýval v Radvani približne do 25. augusta 1923.

Je veľmi prínosné, že takýto veľký skladateľ strávil toľko času v regióne Banskej Bystrice a jej okolia. Dokumentuje to ľudovú bohatosť tohto regiónu. Okrem skladateľa tu boli aj obe jeho manželky a jeho prvorođený syn – o nich sa vie zo zachovaných dokumentov. Avšak, zachované ostali aj jeho zozbierané piesne, čo je zas súčasťou pokladu celého národa, ale aj sám Béla Bartók zanechal v Radvani zaujímavú spomienku. Skomponoval tu jeho Tanečnú suitu.

Richard R. Senček

Pramene a literatúra

- BÁRDIOVÁ, Marianna. Pohľad do terénnej práce Bélu Bartóka v troch obciach banskobystrického regiónu. In GODÁR, Vladimír, editor. Bartók a Slovensko. Bratislava : Hudobné centrum. 2022, s. 341 – 359. ISBN 978-80-89427-87-1.
- BÁRDIOVÁ, Marianna. Zástoj Viliama Fíguša-Bystrého pri prevzatí Bartókovej zbierky slovenských ľudových piesní pre Maticu slovenskú. In GODÁR, Vladimír, editor. Bartók a Slovensko. Bratislava : Hudobné centrum. 2022, s. 315 – 340. ISBN 978-80-89427-87-1.
- HUGYIVÁR SEBŐK, Anikó. Cesty Bélu Bartóka za slovenskou ľudovou piesňou z pohľadu jeho korešpondencie. In GODÁR, Vladimír, editor. Bartók a Slovensko. Bratislava : Hudobné centrum. 2022, s. 360 – 366. ISBN 978-80-89427-87-1.
- MINÁRIK, Marián. Béla Bartók s fonografom po Slovensku. In GODÁR, Vladimír, editor. Bartók a Slovensko. Bratislava : Hudobné centrum. 2022, s. 266 – 277. ISBN 978-80-89427-87-1.
- MÓZI, Alexander. Po stopách Bélu Bartóka na Slovensku. In GODÁR, Vladimír, editor. Bartók a Slovensko. Bratislava : Hudobné centrum. 2022, s. ISBN 978-80-89427-87-1.
- RUPPELDOVÁ, Silvia. List do Bratislavy. In GODÁR, Vladimír, editor. Bartók a Slovensko. Bratislava : Hudobné centrum. 2022, s. 278 – 314. ISBN 978-80-89427-87-1.

Béla Bartók, 1943

Turecký cintorín pri Ponikách

Pokračovanie zo strany 1

by mala existovať. Znamená to, že táto legenda sa traduje výlučne ústnym podaním. Ani historické okolnosti nenasvedčujú tomu, že by sa niekde v okolí Poník nachádzal Turecký cintorín. Osmani podnikali rýchle a dobre pripravené výpady. Vyberali si slabo opevnené miesta bez vojenskej posádky. Ich zámerom nebol priamy boj, ale šírenie strachu, teroru a získanie ľahkej koristi. Ich vlastné straty preto bývali spravidla nulové alebo len veľmi nízke. Samozrejme, nemožno vylúčiť, že niektorý Osman pri takomto prepade zahynul.

Druhým aspektom je samotný pohreb. Pri bleskových prepadoch nebol čas na pochovávanie padlých. Osmani sa museli bezpečne stiahnuť aj s úlovkom do svojho zázemia, pričom ich najcennejšou korisťou boli práve zajatí ľudia. Nemohli si dovoliť zdržanie, pretože museli počítať s tým, že z Banskej Bystrice alebo zo Zvolena môže byť vyslaná vojenská pomoc. Ak mali vlastných mŕtvych, pravdepodobne ich odviezli so sebou a pochovali ich až v bezpečnom zázemí. To, že sa ponáhľali, nepriamo naznačuje aj návrat starých ľudí, ktorých zrejme prepustili, keďže ich len spomínali a nebol z nich veľký úžitok.

Aj keby sa z nejakého dôvodu Osmani rozhodli pochovať svojich vojakov v okolí Poník, dnes by bolo také miesto len veľmi ťažko identifikovateľné. Pravoverný moslim bol totiž pochovávaný skromne, len stroho odetý, spravidla zabalený do plátna, bez šperkov a bez truhly. Hrob sa zasypal zeminou a jeho miesto sa označilo zapichnutým konárom, na ktorý sa priviazala stuha, zvyčajne z pokrývky hlavy. Osmani sa po pochovaní o hrob spravidla viac nestarali. Preto by sa dnes na takomto mieste našli nanajvýš kostrové pozostatky, v lepšom prípade uložené v orientácii smerom k Mekke.

Keďže je veľmi nepravdepodobné, aby sa v okolí Poník nachádzal hrob osmanských vojakov, ako si potom vysvetliť vznik takejto legendy? V prvom rade si treba uvedomiť, že po vyplnení Poník došlo nielen k zničeniu mestečka, ale aj k prerušeniu

kultúrnej pamäti jeho obyvateľov. Viac než jednu generáciu Poniky upadali a smerovali k zániku. Ich opätovné osídlenie zabezpečili najmä prisťahovalci po pominutí osmanskej hrozby. Tí od pôvodných obyvateľov prevzali kusé a neraz skreslené informácie o udalostiach spred niekoľkých desaťročí a interpretovali si ich bez znalosti širších historických súvislostí. V podobných prípadoch nejde o nič výnimočné.

Ako to bolo s Tureckým cintorínom pri Ponikách, dnes presne nevieme a pokiaľ sa nenájdu nové relevantné fakty, zrejme sa to ani nedozvieme. Prvou možnosťou je, že po strate kolektívnej pamäti sa niektoré staré pohrebisko – napríklad morový cintorín alebo cintorín pri zaniknutej usadlosti – o ktorom noví osadníci nič nevedeli, začalo jednoducho nazývať tureckým. Mystika podobných opustených pohrebných miest priam podnecuje vznik podobných legiend.

Druhá možnosť, ktorá sa javí ako pravdepodobnejšia, je, že nešlo o hrob Osmanov, ale domácich obyvateľov, ktorých počas nájazdu zabili. Keďže Poniky zostali po prepade prakticky ľudoprázdne, mŕtvych mohli obyvateľia okolitých dedín narychlo pochovať – možno aj do spoločného hrobu – len so základnými náboženskými obradmi. V tom čase Poniky nemali ani vlastného farára, keďže ho Osmani odviezli do zajatia. Je preto otázne, či si ľudia z okolitých obcí dali námahu previezť všetkých mŕtvych na cintorín, alebo ich pochovali na inom vhodnom mieste. V takom prípade by označenie „Turecký cintorín“ patrilo v skutočnosti oboetiam osmanského nájazdu.

Napokon nemožno vylúčiť ani možnosť, že žiadny Turecký cintorín nikdy neexistoval. V prerušenej kultúrnej pamäti sa z osmanského prepadu postupne stala bitka. Keď je však na mieste bitka, musia byť aj padlí, ktorí musia byť niekde pochovaní, a tak vznikla legenda o Tureckom cintoríne. Bez nového objavu, či už archívneho dokumentu, alebo archeologického výskumu domnelého pohrebiska, sa túto záhadu pravdepodobne rozlústiť nepodari.

Richard R. Senček

Niektoré udalosti z roku 1946 v Banskej Bystrici

Pokračovanie zo strany 2

ryť to však poprel. Biskup Škrábik viedol biskupstvo počas ťažkého vojnového obdobia. Všetomne pomáhal prenasledovaným a bránil cirkev pred tlakom komunistov.

Za evanjelického farára a. v. v Banskej Bystrici bol 1. apríla 1946 zvolený Pavol Hronec. Nastúpil po seniorovi Jánovi Bakosovi, ktorého počas vojny popravili fašisti pri Martine. Evanjelickým farárom tu bol aj účastník SNP Juraj Holčík, ktorého v roku 1946 vyznamenali Radom SNP II. triedy.

Židovská komunita počas vojny utrpela najviac, či už v dôsledku rôznych perzekúcií, alebo neskorších deportácií. V snahe o záchranu často dochádzalo aj k prekrsteniu na evanjelickú či katolícku vieru. Po vojne sa do mesta vrátila len malá skupinka židovského obyvateľstva, ktorá prežila holokaust. Židovská náboženská obec pod vedením posledného banskobystrického rabína Arona Schönfelda tak mohla obnoviť svoju činnosť. Synagóga pri mestskom parku bola počas vojny značne poškodená a znesvätená, čo viedlo k jej neskoršej asanácii.

Od roku 1945 plnili funkciu orgánov štátnej správy v Československu na úrovni miest a okresov národné výbory (MNV, ONV). Predsedom MNV v Banskej Bystrici bol od 26. októbra 1946 Gustáv Slivka a predsedom ONV Ján Priechodský.

Všetky školy v Banskej Bystrici boli v roku 1946 už zoštatnené. Ľudová škola bola spočiatku oddelene chlapčenská a dievčenská, neskôr aj koedukačná. Na školách sa v roku 1946 ešte mohlo vyučovať náboženstvo. Na odstránenie povojnovej podvýživy detí sa v rámci pomoci UNRRA (Správa spojených národov pre pomoc a obnovu) na ľudových školách v Banskej Bystrici podávala zdarma desiata (žemľa so žltým maslom alebo mletým mäsom z konzervy a kakao z prášku). Pred touto desiatou sa podával rybací olej, ktorý nie každý znášal, spočiatku na polievkových lyžici a neskôr v želatínových tobolkách.

Po vojne bol aj v Banskej Bystrici obnovený skauting, ktorý bol počas Slovenského štátu zakázaný. Zbory skautov boli členené na chlapčenské a dievčenské, a tiež na katolícke a evanjelické. V roku 1946 táboril zbor skautiek v chatkách YMCA pri Lučatíne. V tom istom roku sa konal pre skautov putovný tábor v Porúbke pri Liptovskom Hrádku, odkiaľ putovali pešo cez Nízke Tatry domov. V Banskej Bystrici boli skautské klubovne v „kamennej vile“ (Horná ulica č. 69), a potom v historickej budove na Bakosovej ulici č. 2 (dnes Penzión Kúria). Po nástupe komunistov k moci v roku 1948 bol skauting na vyše 40 rokov zakázaný.

Druhou najvýznamnejšou udalosťou v roku 1946 boli oslavy druhého výročia Slovenského národného povstania (SNP), ktoré sa konali 29. augusta 1946 v Banskej Bystrici za účasti prezidenta ČSR Dr. Edvarda Beneša, predsedu vlády Klementa Gottwalda, predsedu Zboru povereníkov JUDr. Vladimíra Clementisa a ďalších predstaviteľov vládnych a straníckych orgánov. Toto výročie sa nieslo v znamení povolebnej situácie, ale už za narastajúceho vplyvu komunistov. Oslavy SNP sa stali miestom nepriameho politického boja o prisvojovanie si jeho odkazu. Súčasťou osláv bola vojenská prehliadka jednotiek Československej ľudovej armády a bývalých partizánov ako demonštrácia sily a jednoty našej novej armády. Účasťou delegácií spojeneckých krajín Sovietskeho zväzu, USA, Veľkej Británie a Francúzska sa mal zvýrazniť medzinárodný význam SNP v rámci protifašistickej koalície.

Július Burkovský

Kostol sv. Ducha

Na Hornú ulicu v jej najširšom mieste plynule nadväzuje Skuteckého ulica. Jej vznik a otvorenie popri vtedajšom Kostole sv. Ducha spadajú do roku 1891. Dôvodom bola skutočnosť, že o rok neskôr sa na jej opačnom konci začala výstavba areálu vojenských kasární. Tie boli dokončené v roku 1893. Následne na ulici začala výstavba mestských vĺ.

Kostol sv. Ducha pred asanáciou

Kostol sv. Ducha stál severne od Hornej brány, v časti mesta, ktorá bola zo severovýchodu uzatvorená opevnením a už spomínanou bránou a dvoma baštami – Obuvníckou a Krajčírskou. Bol situovaný približne 17 metrov od mestských hradieb (1). Pôvodne na jeho mieste vznikla v rokoch 1512 – 1513 tzv. cintorínska kaplnka, nazývaná aj slovenská – Windisch Capelln. (2) Malý svätostánok slúžil najprv na pohrebne obrady. Aby sa kaplnka mohla používať aj na bohoslužby, bola o tridsať rokov neskôr prestavaná na maličký kostolík. Zmienky o tejto prestavbe pochádzajú z rokov 1542 – 1543. (3) Na stavebných prácach sa podieľal murársky majster Bernard a kamenár Leonard. (4) Pretože kostolík kapacitne nevyhovoval potrebám veriacich, bol niekoľkokrát prestavovaný. V rokoch 1579 – 1586 pristavaním ďalšej lode kostol rozšírili na podstatne väčší, dvojloďový sakrálny priestor. (5) Bol rozdelený múrom, na ktorý zaklenuli stropy jednotlivých lodí. Každá z týchto lodí mala svoj samostatný vchod z jednoduchého priečelia, ktoré bolo orientované do mesta. Pravdepodobne počas tejto prestavby vybudovali aj podzemnú kryptu. Zaujímavosťou je, že cena jedného hrobu v spomínanej krypte bola 8 zlatých 20 grajciarov (6). Z účtovnej knihy z roku 1586 sa dozvedáme, že stavebné úpravy realizoval majster Krištof Krainer, ktorý za odmenu 63 zlatých postavil múry až po strechu. Pri základoch mali múry šírku 5 stôp a v hornej časti 3,5 stopy. (7) Na rozšírenie kostola, okrem dobrovoľných darov od veriacich, prispelo sumou 127 zlatých 19,5 denára aj mesto. (8) Avšak aj po tejto stavebnej úprave prestal kostol po niekoľkých rokoch kapacitne vyhovovať. Už v roku 1609 meštania vo svojich každoročných Meštianskych žiadostiach požadovali jeho rozšírenie. (9) Dá sa povedať, že od tých čias sa otázka rozšírenia kostola bola prvým bodom. (10) Žiadostiam mešťanov vyhovel mestská rada až v roku 1667 vďaka Jurajovi Meerwaldtovi, ktorý vo svojom závete odkázal na tento účel 1 000 zlatých. (11)

V roku 1685 meštania znovu vo svojich žiadostiach spomínajú Kostol sv. Ducha v tej súvislosti, že jeho klenba je hrozbou pre veriacich, a preto nutne vyžaduje čo najrýchlejšiu opravu. (12)

Kostol, tak ako iné kostoly v meste, postihol v roku 1761 veľký požiar. Jeho klenby ostali natoľko poškodené, že bolo potrebné vybudovať nové. Požiar poškodil aj vežičku so zvonmi. V tomto čase sa prestala používať aj krypta, ktorá bola tiež zničená, čo svedčí o rozsahu a sile požiaru. V rokoch 1762 – 1764 musel byť kostol nanovo prestavaný, čím nadobudol svoju konečnú barokovú podobu. (13) V roku 1828 kostol podstúpil jednu z posledných opráv, pri ktorej prestavali krov, strechu a vežič-

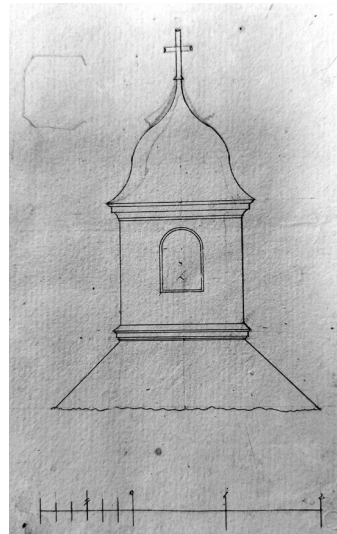
ku. (14) Aj napriek tomu, že kostol bol niekoľkokrát rozširovaný a zväčšovaný, patril medzi menšie kostolíky, a bol len o niečo väčší ako kostol sv. Alžbety, ktorý sa nachádza na Dolnej ulici. Aj v dobových záznamoch je uvádzaný len ako kostolík – Kirchlen, pričom jeho rozmery boli približne 23,5 x 14,5 metra. (15)

Východne od kostola, popri hradobnom múre i za hradbami, bol situovaný pomerne rozsiahly cintorín, ktorý popri hradbách siahla až po Obuvnícku baštu. V roku 1530 sem z dôvodu tureckého nebezpečenstva mestská rada svojím rozhodnutím premiestnila cintorín z hradného areálu. Bolo to v čase, keď v septembri vojská smederovského bega prekročili Dunaj a vyplienili dolné a stredné Považie, ako aj Pohronie až po Hronský Beňadik.

Cintorín nazývali banícky, pretože ako dokazuje zápis v listine z 15. októbra 1548, bolo zvykom na tomto cintoríne pochovávať baníkov. (16) Už v tomto období bol však cintorín pomerne preplnený, preto sa začalo uvažovať o jeho rozšírení. Na rozšírenie sa využila susediaca záhrada – tzv. chmeľnica, ktorá bola situovaná za Hornou bránou smerom k mestskému majeru. Dovtedy tu mesto pestovalo chmeľ, ktorý sa používal pri výrobe piva. (17) K ďalšiemu zväčšeniu cintorína došlo pri prestavbe kostola v roku 1667, a to na základe Meštianskych žiadostí z predchádzajúceho roka. (18) Po nástupe protireformácie kostol 16. decembra roku 1673, zároveň s Kostolom sv. Alžbety, evanjelikom odňali. Cintorín následne rozdelili podľa konfesii na dve časti. (19) Menšia časť, situovaná bližšie k mestu, hneď za hradbami, bola ponechaná evanjelikom a ostatná časť pripadla katolíckym veriacim. Právo pochovávaní na cintoríne mali len meštania, pričom cena za hrobové miesto okolo roku 1673 bola 12 zlatých. (20) Na pohrebisku za hradbami mohli v dávnejších časoch dostať hrobové miesto aj baníci či vidiečania z okolitých dedín. (21) V roku 1761 bolo na tunajšom cintoríne pochovaných 132 obetí najničivejšieho požiaru v histórii mesta. Obete požiaru, uložené v jednoduchých rakvách, odpovedá veľkého spoločného hrobu smútočný sprievod popri Kostole sv. Ducha a do náreku zronených pozostalých ostro prenikal zvuk zvonov zapožičaných z Jakuba a zo Sásovej, keďže všetky zvony v meste boli zničené. (22) Oba cintoríny rozdeľovala cesta vedúca od Hornej brány popri hradobnom múre do Rudlovej a Sásovej. Cintorín slúžil ako miesto posledného odpočinku do roku 1882, kedy mesto vydalo zákaz pochovávať na cintoríne pri Kostole sv. Ducha, ako aj pri Hornej bráne. (23)

Prvýkrát sa brána v Hornej ulici spomína v roku 1573, kedy opravovali Striebornú a Hronskú bránu. (24) To znamená, že brána už musela existovať prinajmenšom v drevenej podobe. Prestavovať ju začali v rokoch 1577 – 1579 pod vedením vtedajšieho murárskeho majstra Krištofa Krainera. (25) Za vykopanie základov pod bránu mesto vynaložilo 4 zlaté a 21,5 denára. (26) Krištofovi Krainerovi za postavenie múru od bašty a od Hornej brány vyplátili 143 zlatých. (27) Na prestavbe brány pracoval majster Krainer aj v roku 1585, a to od júla do novembra. Za tieto práce mu mesto vyplátilo 230 zlatých a 85 denárov. (28)

Ako už bolo spomenuté, Kostol sv. Ducha stál v blízkosti mestského opevnenia pri Hornej bráne, ktorá uzatvárala mesto z jeho východnej strany. Medzi kostolom a mestskými hradbami, ktoré v tom čase tvorili drevené palisády, stáli podľa daňových registrov tri prízemné domy. Dva z nich postavili v rozmedzí rokov 1544 až 1565, tretí v rokoch 1577 – 1578. Stáli však len

*Nákres vežičky Kostola sv. Ducha z roku 1827
Zdroj: ŠABB – f. MBB,
šk. č. 5. sig. No 27*

niekoľko desaťročí. Dva z nich asanovali v roku 1591 z dôvodu výstavby kamenných hradieb, ktoré v úseku od Hornej brány po Obuvnícku baštu nahradili dovtedajšie drevené palisády. Tretí dom bol asanovaný v rokoch 1599 – 1602. (29)

Pred kostolom stáli štyri prízemné domy. Prvý z nich postavili pred rokom 1628 a zvyšné tri v rokoch 1703 – 1715. Ako prvý bol v roku 1895 asanovaný dom, ktorý najviac prekážal pri výstavbe novej, vtedajšej Kasárenskej ulice. Zanedlho asanovali aj zvyšné tri susediace domy. (30)

Najsevernejší roh Kostola sv. Ducha zasahoval do dnešnej komunikácie a prekážal plánovanej výstavbe. Keďže kostol bol malý a časom prestal byť využívaný, mestská stavebná komisia v roku 1894 rozhodla o jeho zbúraní. (31) V nasledujúcom roku bol kostol asanovaný a spolu s ním aj štyri už spomínané prízemné domy. Pre úplnosť by sme mohli dodať, že ešte v roku 1873 bola asanovaná Horná brána spolu s niekoľkými budovami pri ceste a aj časť hradobných múrov. (32) Zvyšná časť hradieb v okolí kostola bola asanovaná pri výstavbe cesty k mestským kasárňam. Stavebný materiál zo zbúraného kostola mesto ponúкло obyvateľom na odpredaj. (33) Vytvorili sa tak podmienky na vybudovanie modernej a reprezentatívnej Súdobnej ulice. Zároveň s asanáciou kostola začali približne na jeho mieste stavať budovu Katolíckeho tovarišského spolku. O rok nato, v roku 1896, dokončili rohový budovu tzv. Hungárie. Ešte pred samotnou asanáciou bola v rokoch 1893 – 1894 na mieste evanjelického cintorína s nákladom 18 000 zlatých postavená budova Evanjelického gymnázia. V októbri roku 1898 bola podľa projektu budapeštianskeho architekta Istvána Kissa dokončená budova Krajského súdu. Na opačnej strane ulice postavili v roku 1903 s nákladom 138 310 korún Chlapčenskú meštiansku školu. Autorom projektu bol budapeštiansky architekt Alfréd Jendrassik. O dva roky neskôr pribudla vedľa nej budova Obchodnej a priemyselnej komory podľa projektu architekta Artúra Sebesténya a za Krajským súdom v roku 1905 budova Obchodnej akadémie.

Dnes tadiaľto prechádza Skuteckého ulica a po kostolíku sa nezachovali žiadne viditeľné artefakty. Rovnako sa nezachoval ani niekdajší cintorín, kde pred stáročiami vládlo pietne ticho. A tak iba archívne materiály poskytujú svedectvo o tom, že tu v minulosti stála táto zaujímavá pamiatka. Historickú podobu kostola môžeme vidieť už iba na temperovej maľbe od maliara Andreja Stollmanna z roku 1925, ktorá je uložená v zbierkach Stredoslovenského múzea.

O výzdobu interiéru kostola sa zachovalo len málo informácií. Zo záznamov sa dozvedáme, že v roku 1574 v ňom nainštalovali oltár sv. Jána Evanjelistu, ktorý sem premiestnili z budovy Oberhausu na námestí. (34) V tomto období bol interier vybavený aj novými lavicami. Na stolárskych prácach sa podieľal Valentin Pachole, sklenárske práce vyhotovil sklenár Lukáš. (35) Ďalej sa zo záznamov dozvedáme, že počas barokovej prestavby po ničivom požiari bol v kostole nainštalovaný nový organ od majstra Jána Michala Heiserera. Sochársku a maliarsku výzdobu oltára a kazateľnice zverili Tomášovi Blankensteinerovi. Časť tohto oltára bola po asanácii kostola umiestnená vo Farskom kostole. V roku 1825 sem z Kostola sv. Kríža premiestnili obraz sv. Jána Nepomuckého. (36)

Z inventára kostola sa zachovalo len málo. Dôležitou pamiatkou, ktorá sa zachovala, je oltárny obraz Zoslania Ducha Svätého, ktorý sa po asanácii kostola stal súčasťou inventáru Farského kostola Nanebovzatia Panny Márie. V priebehu času obraz podliehal viacerým ničivým vplyvom, ktoré sa podpísali pod jeho veľmi zlý až kritický stav, takže bolo nevyhnutné pristúpiť k jeho reštaurovaniu. Komplexnú obnovu obrazu spolu s jeho rámom bolo možné zrealizovať len vďaka finančnej podpore donátorov: MUDr. Márie Červeňovej a MUDr. Dušana Červeňa, ktorí uhradili všetky náklady spojené so záchranou obrazu. Odbornú umeleckú obnovu realizoval diplomovaný reštaurátor Mgr. art. Štefan Kocka.

Presné datovanie vzniku oltárneho obrazu je pomerne náročné. Jedným z predpokladov je prvá štvrtina 18. storočia, iné názory by mohli jeho vznik viazať k barokovej prestavbe kostola po ničivom požiari v roku 1761. V každom prípade viac ako storočie plnil obraz Zoslania Ducha Svätého funkciu oltárneho obrazu a po asanácii kostola sa stal jeho jedinečnou pripomienkou. (37)

Andrej Predajniasky

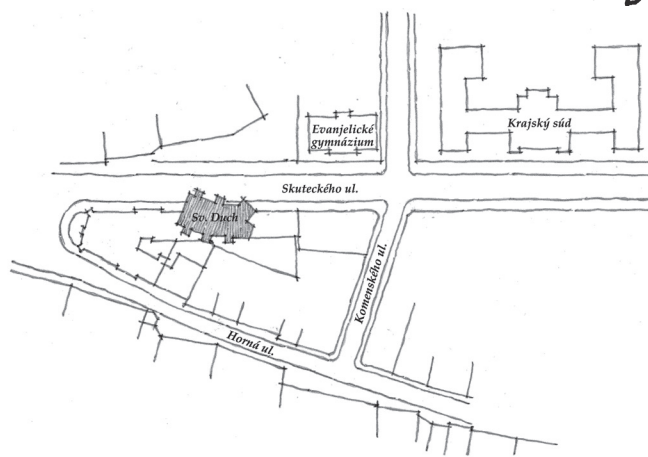
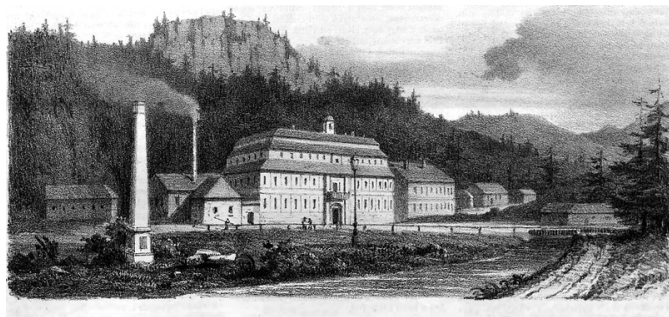

Schéma umiestnenia Kostola sv. Ducha vzhľadom k dnešnej zástavbe, autor ilustrácie: Ing. Arch. Martin Bizon

1. Baláž Ján – *Domy starej Banskej Bystrice III.*, 2019, strana 257
2. Baláž Ján – *Domy starej Banskej Bystrice III.*, 2019, strana 257
3. Baláž Ján – *Domy starej Banskej Bystrice III.*, 2019, strana 257
4. Baláž Ján – *Domy starej Banskej Bystrice III.*, 2019, strana 257
5. Baláž Ján – *Domy starej Banskej Bystrice III.*, 2019, strana 257
6. Jurkovič Emil – *Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica*, 2005, strana 40
7. Jurkovič Emil – *Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica*, 2005, strana 40, poznámka 242
8. Jurkovič Emil – *Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica*, 2005, strana 40, poznámka 241
9. Jurkovič Emil – *Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica*, 2005, strana 40
10. Jurkovič Emil – *Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica*, 2005, strana 40, poznámka 244
11. Jurkovič Emil – *Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica*, 2005, strana 40
12. Jurkovič Emil – *Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica*, 2005, strana 40
13. Baláž Ján – *Domy starej Banskej Bystrice III.*, 2019, strana 258
14. Baláž Ján – *Domy starej Banskej Bystrice III.*, 2019, strana 258
15. Baláž Ján – *Domy starej Banskej Bystrice III.*, 2019, strana 257
16. Jurkovič Emil – *Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica*, 2005, strana 39, poznámka 240
17. Baláž Ján – *Domy starej Banskej Bystrice III.*, 2019, strana 257
18. Jurkovič Emil – *Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica*, 2005, strana 40, poznámka 245
19. Baláž Ján – *Domy starej Banskej Bystrice III.*, 2019, strana 257
20. Jurkovič Emil – *Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica*, 2005, strana 40, poznámka 250
21. Jurkovič Emil – *Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica*, 2005, strana 40
22. Jurkovič Emil – *Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica*, 2005, strana
23. Baláž Ján – *Domy starej Banskej Bystrice III.*, 2019, strana 258
24. Jurkovič Emil – *Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica*, 2005, strana 96
25. Baláž Ján – *Domy starej Banskej Bystrice III.*, 2019, strana 387
26. Jurkovič Emil – *Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica*, 2005, strana 96, poznámka 40
27. Jurkovič Emil – *Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica*, 2005, strana 96, poznámka 40
28. Baláž Ján – *Domy starej Banskej Bystrice III.*, 2019, strana 387
29. Baláž Ján – *Domy starej Banskej Bystrice III.*, 2019, strana 261
30. Baláž Ján – *Domy starej Banskej Bystrice III.*, 2019, strana 262
31. Baláž Ján – *Domy starej Banskej Bystrice III.*, 2019, strana 258
32. Baláž Ján – *Domy starej Banskej Bystrice III.*, 2019, strana 387
33. Baláž Ján – *Domy starej Banskej Bystrice III.*, 2019, strana 258
34. Baláž Ján – *Domy starej Banskej Bystrice III.*, 2019, strana 257
35. Jurkovič Emil – *Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica*, 2005, strana 40, poznámka 242
36. Baláž Ján – *Domy starej Banskej Bystrice III.*, 2019, strana 258
37. *Bystrický Permon*, ročník XXIII, číslo 1.

Prvé zmienky o používaní papiera v Banskej Bystrici, 2. časť

Pokračovanie z predminulého čísla

Harmanecké papierne v roku 1863, zdroj: By Az ország tükre – epa.oszk.hu, Public Domain, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=68840148>

V súdnom protokole z roku 1620 je uvedený nemenovaný tlačiar a jeho žiadosť adresovaná zväzu siedmich banských miest o podporu, aby mohol doviesť papier z Olomouca. Mohol by to byť ďalší z dôkazov, že v Banskej Bystrici a jej okolí sa ešte nijaký papier nevyrábala. Jeho žiadosť bolo vyhovené a na dovoz papiera mu bolo vyčlenených 16 florénov. Keďže sa nenašli nijaké dokumenty, ktoré by v tom čase na strednom Slovensku dokladovali tlačiareň a v archívoch sa už žiadne zmienky o Krištofovi Škultétyovi nenachádzajú, bádatelia sa domnievajú, že mohlo ísť aj o bývalého tlačiaru, ktorý sa namiesto tlače živil dodávkami a predajom papiera. Skutočnosť, že archívne dokumenty o Krištofovi Škultétyovi mlčia ešte neznamená, že vo svojej tlačiarenskej praxi nepokračoval. Dokumenty sa jednoducho nemuseli zachovať.

V archíve sa nachádza záznam z roku 1580, v ktorom sa uvádza, že mestský pisár zakúpil pre potreby mesta Banská Bystrica dva rysy papiera a neskôr 4 rysy, čo nám dokladuje, že v tomto čase sa papier v Banskej Bystrici ešte stále nepredával. Podľa záznamov v účtovných knihách mesta, nakupovalo mesto papier v cudzine. Tak napr. 2. apríla 1580 kúpilo mesto papier vo Viedni v počte 4 rysov a 23. júla toho istého roku 2 rysy. Nakupovaním bol poverený Samuel Schneidl a podľa záznamov papier nakupovalo mesto pravidelne v rozmedzí rokov 1578 – 1585. Po zániku Škultétyho tlačiarne bola ďalšia tlačiareň založená pravdepodobne až v roku 1782 (podľa iných zdrojov 1783), a to Jánom Jozefom Tumlerom. Keď musel z vážnych finančných dôvodov ukončiť svoju činnosť, odpredal tlačiareň v roku 1796 Jánovi Štefánimu, ktorý sa pokúsil založiť aj vlastnú papieren v Starých Horách, no jeho vdova ju nakoniec bola nútená predáť Jánovi Jozefovi Vetterlovi. Ten ju v roku 1930 predal kníhtlačiarskej rodine Macholdovcov z Banskej Bystrice, ktorí ju prevádzkovali do roku 1941. Filip Machold tlačil okrem kníh aj rôzne tlačivá. Vyvážal ich do celého okolia. V archíve sme našli záznam z júla roku 1854, o jeho dodávke tlačív do Liptovského Mikuláša.

Prvý doložený záznam o papieri v blízkosti Banskej Bystrice, odkiaľ mohlo mesto kupovať papier, máme zo 4. júla 1697. Išlo o papieren na Ľupčianskej ceste. Záznam spomína tapiernického majstra Tomáša Sulkoviča, ktorého máme v roku 1702 už naozaj dokladovaného ako majiteľa papierne. Vyrábala tri druhy papiera. Zachovala sa len jedna jeho priesvitka, ktorá stvárňovala skákajúceho jeleňa. Zachované papieren Tomáša Sulkoviča nevykazujú úplnú belosť, v priehľade vidieť hrčky a nerovnomerné vrstvenie, a preto sú radené medzi nekvalitné ručne vyrábané papieren. Tieto sa najskôr na písomné záznamy používali len obmedzene. Z protokolov mesta Slovenská Ľupča sa v roku 1706 dozvedáme o ďalšom tapiernickom majstrovi Kosohnwšeckom a o papieri v jeho vlastníctve máme záznam z roku 1708. Od roku 1711 máme záznamy o ďalšom tapiernickom majstrovi – Jurajovi Sixtovi Mindtovi. V rokoch 1738 – 1739 ani jeho papier nebol práve najlepšej kvality, lebo jeho odberatelia sa sťažovali na rozpíjanie atramentu, čo bolo spôsobené s najväčšou pravdepodobnosťou

jeho nedostatočným glejením počas výroby. No z neskoršieho obdobia pochádzajú od neho už veľmi kvalitné papieren, ktorých odberateľom mohlo byť aj mesto Banská Bystrica a najskôr ním aj bolo. Po jeho smrti prevzala papieren jeho manželka, kým syn Ján, ako jeho nástupca, nedospel a nevyučil sa rovnakému remeslu ako jeho otec. Avšak, ten ju 27. júla 1749 z neznámych dôvodov predal Františkovi Bobethovi. Ten vyrábala niekoľko druhov vysoko kvalitného papiera. V roku 1754 bol jeho papier taký kvalitný, že jeho cena stúpala z 5 na 8 florénov za kus. Po jeho smrti (pravdepodobne v roku 1776), jeho dediči nedokázali udržať prevádzku papierne a rodina sa vďaka dlhom dostala na mizinu a papieren sa dostala do zálohy Anne Liptaiovej, pričom František Bobeth ml. v nej ostal pracovať. Zo začiatku bola kvalita papiera zachovaná, jeho belosť svedčí o veľmi kvalitných handrách, z ktorých bol vyrábaný, no postupne sa časom kvalita papiera výrazne zhoršovala. Nakoniec sa papier vyrábala už bez priesvitiek, bol tmavý a hrubý a papieren zanikla. V Slovenskej Ľupči boli aj iné papieren. V roku 1788 postavil na odkúpenom pozemku od Kráľovskej komory papieren tapiernický majster Pavol Hallery. S výrobou papiera začal v roku 1789. Vďaka vysokej kvalite jeho papierov sa Kráľovská komora stala jeho hlavným odberateľom. Nie je vyhlásené, že tento papier kupovala aj Banská Bystrica. Konkuroval dokonca aj iným tapierniam, a to aj napriek tomu, že v oblasti tapiernictva došlo v 18. stor., zavedením tapiernického stroja, k veľkým zmenám. Halleryho tapiernická činnosť, napriek spriemyselnovaniu odvetvia, bola veľmi bohatá a vyrábala veľa druhov papiera. V roku 1855 magistrát mesta Banská Bystrica žiada Župu o dodávku papiera, z čoho možno vyvodit, že sa v tom čase v Banskej Bystrici, reálne papier nepredával. Fabrika na ručnú výrobu papiera bola aj v Harmanci. Založil ju v roku 1829 bansko-bystrický kupec František Zikmund. Z nej sa neskôr stala priemyselná fabrika na výrobu papiera. V polovici 19. storočia patrila k najmodernejším papierenkým závodom v Rakúsko-Uhorsku.

Anna Senčková

Pramene a literatúra

- ŠABB, fond ZŽ, adm. spisy, krabica č. 46, 1854 XVI. J, spis 3758
 ŠABB, fond ZŽ, adm. spisy, krabica č. 55, 1855 IX. P, spis 2877
 KUZMÍK, Jozef. Knižná kultúra na Slovensku v stredoveku a renesancii. Martin. Matica Slovenská 1987. 233 s. 095-013-87 KKN.
 VALACH, Július. Staré tlačiarne a tlačári. Martin. Matica Slovenská 1987. 095-035-87 STA, 215 s.
 HAVLIČKOVÁ, Anna: Priesvitky (vodotlač) ako ochranná značka tapiernikov. Dostupné na internete: <https://chanele6020.wordpress.com/2014/12/23/priesvitky/> [Cit. dňa: 27.11.2025 18:06].
 HAVLIČKOVÁ, Anna. Prvé papieren v Európe a na Slovensku. Dostupné na internete: <https://chanele6020.wordpress.com/2014/12/23/prve-papierne-y-europe-a-na-slovensku/> [Cit. dňa: 10.12.2025 18:06].
 HAVLIČKOVÁ, Anna. Papieren na území Slovenskej Ľupče 1. časť. In Bystrický Permon. Ročník XX, 2022 č. 3, s. 16, ISSN 2585-9420.
 HAVLIČKOVÁ, Anna. Papieren na území Slovenskej Ľupče 2. časť. In Bystrický Permon. Ročník XX, 2022 č. 4, s. 12, ISSN 2585-9420.
 GASPARCOVÁ, Veronika. Kníhtlačiarsťvo v Banskej Bystrici – úvod. In Bystrický Permon. Ročník XVIII, 2020 č. 4, s. 14, ISSN 2585-9420.
 GASPARCOVÁ, Veronika. Kníhtlačiarsťvo v Banskej Bystrici – Prvá tlačiareň. In Bystrický Permon. Ročník XIX, 2021 č. 1, s. 10, ISSN 2585-9420.
 GASPARCOVÁ, Veronika. Kníhtlačiarsťvo v Banskej Bystrici – pokračovanie. In Bystrický Permon. Ročník XIX, 2021 č. 2, s. 3, ISSN 2585-9420.

Vítazstvá a pády slovenského futbalistu v Amerike

Pozornosť priaznivcov futbalu bola v nedávnych týždňoch upriamená na americký kontinent, kde sa na veľkých štadiónoch bojovalo o vzácnu trofej svetového futbalového šampióna. Po prvýkrát v histórii boli hosťiteľmi tejto prestížnej konfrontácie tri štáty amerického kontinentu. Práve s dvoma z nich je spojená časť futbalovej kariéry bývalého bansko-bystrického futbalistu Ivana Marka, ktorý nás, žiaľ, nedávno navždy opustil vo veku 82 rokov. Tento jeho pozoruhodný príbeh venujem ako spomienku aj za skupinu ostatných kamarátov, ktorí sa roky každodenne stretávajú na bansko-bystrickom námestí pri tradičnej kávičke. Jeho stolička zostala prázdna.

Ivan bol rodák z Nitry. V mladom veku sa s rodinou presťahoval do Topolčian a neskôr do Banskej Bystrice. Tu sa začala jeho futbalová kariéra. Po dorasteneckých rokoch a vojenčine bol súčasťou kádru novovzniknutej Dukly, kde bol jeho spoluhráčom aj známy futbalista Laco Petráš. Uvoľnené politické pomery v roku 1968 využil na odchod na americký kontinent s jasným cieľom – hrať futbal ako profesionál. Počas pobytu v USA žil u svojej krstnej mamy na Floride. Začiatky neboli jednoduché, bola trochu vzdialená jeho predstava. Pracoval na stavbách a futbal hral za miestny amatérsky klub. Svojím talentom však zaujal futbalových agentov a po krátkom čase zakotvil v profesionálnom prvoligovom klube FC Miami na Floride. Pozoruhodná séria ôsmich zápasov, v ktorých v každom dal gól, upútala generálneho manažéra a zároveň majiteľa futbalového klubu. Ten mu ponúkol lukratívnu prestupovú zmluvu do mexického klubu FC Monterrey, ktorý hral najvyššiu národnú ligovú súťaž – Primera División. V tom čase hrali v najvyššej mexickej futbalovej súťaži iba dvaja európski futbalisti.

V Monterrey Ivan prežíval veľmi úspešnú futbalovú kariéru. Boli to pre neho roky slávy, priazne fanatických fanúšikov i slušného finančného príjmu. Futbalový klub Monterrey v sezóne 1971/1972 dokonca bojoval o titul majstra krajiny. Nakoniec tesne skončil na treťom mieste. Žiaľ, dobré časy sa pre Ivana nečakane skončili. Po zlomenine členka strávil päť týždňov na lôžku v nemocnici a začala v ňom silnieť túžba po návrate domov, k svojim blízkym na Slovensku. Po dva a pol rokoch trvajúcej futbalovej rozprávky sa vrátil domov do Banskej Bystrice. Futbal hral v miestnej Dukle a neskôr vo Zvolene. Novorozbehnutú kariéru mu nečakane ukončila nešťastná autonehoda, pri ktorej utrpel komplikovanú zlomeninu panvy a poranenie vnútorných orgánov. Po polročnom pobyte v nemocnici si uvedomil, že je koniec jeho futbalovej kariéry. Začal sa venovať aj trénerskej činnosti, no tú po niekoľkých rokoch ukončil. O futbalové dianie sa však zaujímal do konca života.

Ivan Marek v USA

Jozef Frtús

Výstavba obelisku na námestí SNP

Banská Bystrica bola oficiálne oslobodená Červenou armádou dňa 25. marca 1945. Prakticky ihneď, ako bolo mesto oslobodené, začali sa prípravy na vybudovanie dôstojného pamätníka osloboditeľom. Rozhodnutie o vybudovaní pamätníka bolo logické a rýchlosť s akou sa k realizácii pristúpilo nebola vôbec náhodná. Červená armáda mala približne od začiatku roka 1945 vo svojich štruktúrach vyčlenenú skupinu architektov, ktorí boli poverení výstavbou pamätníkov v mestách, ktoré Červená armáda oslobodila. Takéto pamätníky postavili v Kluži, Miškovci, v Hatvane a inde. Prakticky vždy si vyberali miesto na hlavnom námestí daného mesta. Výstavbou pamätníka v Banskej Bystrici bol poverený mladý architekt, rodák z Kyjeva, Samuil Mironovič Vajnštejn (v dobových dokumentoch sa uvádza aj ako Veinstein E.)

Vojaci pri pôvodnej mohyle padlých, ktorí oslobodzovali mesto

Už dňa 18. apríla 1945 bola vykonaná obhliadka a bolo určené miesto, ako aj smerovanie pamätníka. Medzitým však na námestí vznikol provizórny pamätník, hrob, kde boli pochovaní padlí ruskí a rumunskí vojaci. Tento hrob sa nachádzal o trochu bližšie k fontáne, než plánovaný obelisk. Prvý termín odovzdania pamätníka bol stanovený do dňa 10. mája 1945. Výstavbou bola poverená firma Horn a na budovaní pamätníka sa v dvoch sme-

nách striedalo približne 40 robotníkov. Termín sa však musel dva razy posunúť, pretože firma Horn nevedela v tak krátkom čase pamätník postaviť. Situácia s kameňom bola taká kritická, že mesto na svojom plenárnom zasadnutí dňa 11. mája 1945 zvažovalo možnosti dovozu potrebného obkladového kameňa z Miškovca alebo Budapešti, ale navrhli aj záložné riešenie, a to použiť kameň z hrobov na miestnych cintorínoch. Hoci zazneli výhrady, že takýto postup by mohol zdvihnúť vlnu nevôle medzi obyvateľstvom, pre kritickú situáciu mesto poverilo p. Majerského, aby poprezeral pomníky na cintoríne, zistil množstvo kameňa a podľa možnosti mal tento kameň zobrať prednostne z nemeckých a maďarských hrobov.

Pamätník, ako ho poznáme aj dnes, má vzhľad obelisku. Jeho celková výška je 14,50 m. Na jeho výstavbu bol použitý leštený labrador, ktorý je umiestnený na samotnom obelisku a tumbách, leštená švédka žula, ktorá je použitá na orámovanie rohov sokla a hrubospracovaný andezit, z ktorého je vyložený sokel. Na obelisku sa nachádza päťcípá hviezda na guľi s priemerom 20 cm. Texty na obelisku sú odliate z bronzu. Financovať výstavbu pamätníka sa pôvodne zaviazala Červená armáda. To sa však nestalo. Celková cena výstavby pamätníka sa viac ráz menila. Napríklad, v žiadosti mesta o podporu SNR č. 7957 z 8. mája 1946 sa píše, že celkové náklady na jeho výstavbu činili 807 886,95 Kčs, z toho Červená armáda zaplatila 412 683,50 Kčs, Okresný národný výbor 85 000 Kčs a na mesto Banská Bystrica ostalo zaplatiť 310 203,45 Kčs. Mesto sa v tom čase nachádzalo v kritickej finančnej situácii a peniaze nemalo, preto ich žiadalo od rôznych inštitúcií, ale neúspešne. Podľa správy z vyúčtovania firmy Horn a ďalších nákladov, plus priznané mimoriadne odmeny robotníkom, sa celkové náklady za výstavbu pamätníka vyšplhali na 888 196,15 Kčs, z toho Červená armáda uhradila 612 683,50 Kčs. Zvyšok uhradilo mesto a Okresný národný výbor. Aby mesto dokázalo tieto náklady uhradiť a výstavbu financovať, muselo siahnuť aj na fond, ktorý bol špeciálne uložený a viazaný na výstavbu pamätníka Andrejovi Hlinkovi. Tento fond činil 250 000 Kčs. Aj keď vznikli ešte nejaké ďalšie nezrovnalosti a nedoplatky, ktoré sa riešili ešte aj v roku 1947, nakoniec sa aj účtovne všetky náklady dali do poriadku.

Pokračovanie na strane 12

Recepty z roku 1920 od Augustína Pauloviča

Polievka s knedličkami zo šunky

Rozotri 14 dekov čerstvého masla alebo masti až sa spení, pridaj k tomu tri celé vajcia a tri žltky, jeden po druhom. Trochu to osol', okoren' a pridaj 14 dekov na drobno posekanej šunky a za hrst' žemľových odrobiniek (Semmelbrösen), všetko dobre rozmiešaj, a zkus' či je to dosť husté ku robeniu knedličiek. Keď nie, pridaj k miešanine ešte trochu odrobiniek; narob malých knedličiek, ktoré môžeš zavarit' do slanej vody alebo do slabej polievky a nechaj ich na desať minút variť. Potom vylej do polievkovej misy silnú, už predtým prichystanú hovädziu polievku, vyber so šumovačkou varené knedličky do polievky a tak ju daj na stôl.

Omáčka zo šošky, šťaveľu (Sauerampfer).

Ku takejto omáčke najlepšia je šoška záhradnícka, poľná je priekyselá. Očistené a umyté šoškové lístky vlož sa do rozpustenej masti, musia sa namäkko upariť a podliať polievkou, aby farvu neztratili. Nechajú sa vypariť, na čo potom poprášia sa s pár lyžičkami múky, s ktorou sa jemno vymiešajú prv, než do nej potrebnú polievku nalejeme. Potom pomieša sa do toho pár lyžičiek kyslej smotany, nech sa to trochu povarí a precedí sa.

Hovädzia rožtenka (Rostbraten po viedensky).

Vezmi kus mäsa od nohy, pokrájaj na rízky, dobre namäkko ich roztlač, prestrkaj ich s cesnakom, osol' a okoren'. Daj to na pekáč a na oboch stranách na prudkom ohni upeč, vezmi lyžicu rozpustenej masti a rízky s ňou polej. Kto nemá rád cesnak, tak rozpustiť masť na pekáči, vlož do nej roztlčené rízky, potom posyp ich cibulou na dlhé rízky nakrájanú, peč to na prudkom ohni, keď cibulka ožltne, rízky obráť a aj na druhej strane na prudkom ohni upeč. Upečené rízky vyklad' na misu; do pekáča, kde sa rízky piekli, vlej trochu hovädzej polievky, rozmiešaj a upečené rízky s tou omáčkou polej. Okolo môžeš dať smažené zemiaky.

Kompót broskyňový

Desať nie veľmi mäkkých broskýň vlož na minútu do vrelej vody, potom ich olúp, rozkrájaj na polovičky, vlož do čistého kastrola v ktorom si predtým 14 dekov cukru s pohárom vína rozpustiť nechala, pridaj k nim na slížičky pokrájanú citrónovú kôrku a nechaj ich prikryté spovoľňa dusiť. Keď sú mäkké, vlož ich pozorne na kompótovú misu a polej s tou šťavou čo v randlíku zostala. Jestli je hustá, prilej trochu vody.

Boeuf á la mode

Našpikuj naklepané mäso a slaninu k tomu cieľu pováľaj v soli, v tľčenom korení a hrebíčky. Rozkrájaj koreniek petržela, cibuľu a mrkvu na lístky, daj to na randlík, v ňomž nachodí sa na lístky nakrájaná cibuľa. Pridaj asi 5 bobkových listov a daj to k ohňu. Keď to dostáva žltkastú farvu, obráť mäso a pridaj tľčeného korenia, hrebíčky a nového korenia, prilej trochu vína. Prikry to a dus na miernom ohni asi 4 hodiny. Keď vybereš mäso, polej ho s vlastnou šťavou. Môžeš k tomu dať na stôl k ozdobeniu kúsky dusenej mrkvy, alebo kelu.

Samuel von Putzwolf

Výstavba obelisku na námestí SNP

Pokračovanie zo strany 11

Pamätník je stále majetkom Červenej armády, respektíve dnes Ruskej federácie. Mesto Banská Bystrica sa viazalo, že sa bude o pamätník starať. Aj keď Červená armáda urgovala výstavbu pamätníka, nakoniec sa jeho odhalenie tiež niekoľkokrát posúvalo. Dôvodom boli najmä hostia, ktorí boli na slávnostný akt pozvaní. Pamätník bol odhalený dňa 24. júna 1945. Stalo sa však niekoľko nepredvídaných udalostí, ktoré celú situáciu skomplikovali. V noci zobudili niekoľkí sovietski dôstojníci fotografa Rumla, ktorý ich musel ísť odфотографovať pred pamätník. Strhli aj plachtu, ktorou bol zakrytý, čo na druhý deň vzbudilo medzi obyvateľmi značný údiv. Národný výbor však rýchlo dal veci do poriadku a pamätník opätovne zahalil. Potom však začalo pršať a celá plachta zvlhla, a keď vyšlo slnko, prilepila sa na hladký kameň. Na slávnostné otvorenie neprišiel maršal Malinovský, a tak pamätník odhalil člen 2. ukrajinského frontu, podplukovník G. J. Hehučadze. Okrem neho Červenú armádu zastupoval aj jeho kolega, podplukovník Gavrilov. Hehučadze mu sa však nepodarilo strhnúť prilepenú plachtu, dokonca sa mu roztrhla aj pripravená šnúra, a tak celé odhalovanie malo trpkú trápnu príchuť.

Pamätník nemal úplne „pokojný život“ ani po jeho odhalení. Už nasledujúci rok, v roku 1946, boli neďaleké hroby otvorené, padlí vojaci exhumovaní a pochovaní na Ustrednom vojenskom cintoríne vo Zvolene. O tri roky neskôr mesto Banská Bystrica žiadalo príslušné orgány v Bratislave a Prahe o súhlas, aby sa na obelisk mohol doplniť aj slovenský text, keďže – podľa vyjadrenia mesta – len málo Bystričanov vedelo čítať azbuku a cudzinci už vôbec nie, a tak sa pamätník často míňa pozornosti. Orgány túto žiadosť schválili, nápis na obelisk doplnila firma Horn, a tak sa dostal pamätník – čierny obelisk na Námestí SNP v Banskej Bystrici do podoby, ako ho poznáme dnes.

Richard R. Senček

Zahalený obelisk

MESTO BANSKÁ BYSTRICA
REALIZOVANÉ S FINANČNOU PODPOROU

Podporte Bystrický Permon!

IBAN SK8411000000002942045367 var. symb. 12

Bez vás to nepôjde!

Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu

Vydavateľ a adresa redakcie: OZ Diversitas Culturae; Tr. SNP 7/1777; 97401 Banská Bystrica; IČO 51044536, Vychádza štvrťročne; Šéfredaktor: PhDr. RNDr. Richard R. Senček, PhD. Výkonná redaktorka: Anna Senčeková & Samuel; Čestný šéfredaktor: Ing. Pavel Gendler; Redakčná rada: Ján Baláž; Mgr. Jozef Ďuriančík; Ing. Július Burkovský; Mgr. Eva Furdíková; PhDr. Filip Glocko; PaedDr. Bohuslava Hrončeková-Gregorová, PhD.; doc. PaedDr. Pavel Hronček, PhD.; Jazykový korektor: Ing. Eva Hurtišová, PhD.; Distribútor: TOPPRES

Webové sídlo vydavateľa: www.dicu.sk; Webové sídlo časopisu: www.permonrevue.sk; Štatút časopisu zverejnený: <https://www.permonrevue.sk/wp-content/uploads/2020/11/Statut-Bystrickeho-Permona.pdf>; ISSN pre tlačenu verziu: 2585-9420; ISSN pre elektronickú verziu: 2729-7977; Registračné číslo: OÚ-OPT-1/2003. EV 5980/21. Elektronická verzia a archív čísel je dostupná na internete: <https://www.permonrevue.sk/archiv-cisiel>. Uzavierky jednotlivých čísel: 15. februára; 15. mája; 15. augusta a 15. novembra.

Creative Commons:

